

Kapitel 8

Ulighed og ideologi

Hvilket syn på ulighed har ideologierne?

Er ulighed retfærdig?

Hvad er ideologiernes menneskesyn?

8.0 Kapitlets fokus

I 2005 sagde Venstres daværende socialminister og minister for ligestilling Eva Kjer Hansen, at uligheden i samfundet gerne måtte blive større, for den skabte dynamik. Kritikken haglede ned over Kjer Hansen, og efter to dages politisk stormvejr gik daværende statsminister Anders Fogh Rasmussen ud og lagde afstand til socialministeren og slog fast, at større ulighed ikke var et mål for regeringen. *„Det er ikke et mål at skabe større ulighed i samfundet. Det skaber efter min mening ikke mere dynamik,“* konkluderede statsministeren, og herefter trak socialministeren sin udtalelse tilbage. I en kronik fra august 2012 skrev de fire socialdemokratiske topministre Bjarne Corydon, Mette Frederiksen og Carsten Hansen samt Henrik Sass Larsen (Sass Larsen var på daværende tidspunkt

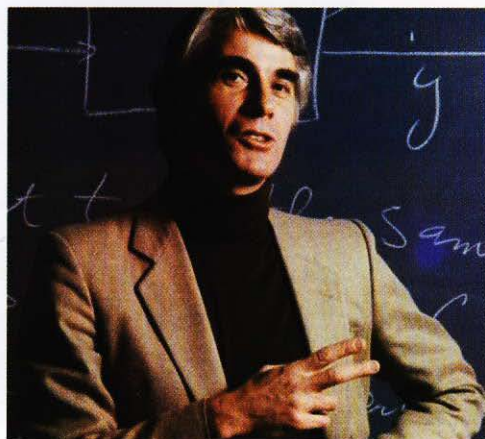
gruppeformand, men blev senere minister), at *„I 2012 er vores historiske hovedforpligtelse ikke at omfordele fra rig til fattig“*. Denne markante udmelding fik angiveligt en lang række socialdemokrater til at få kaffen galt i halsen. Det, som mange opfattede som et kerneelement i socialdemokratismen, blev med ét slag fejlet af bordet. Eksemplerne illustrerer, at spørgsmålet om omfordeling ligger dybt i os. Uanset om vi ligger til højre eller venstre i det politiske spektrum, aktiverer spørgsmålet om lighed og ulighed nogle kraftige følelser i os. I dette kapitel behandler vi ideologierne og deres syn på ulighed. Det forudsættes, at man som læser har et elementært kendskab til ideologiernes kerneelementer. Vi starter med familiestriden inden for den liberale tradition, nemlig debatten mellem liberale og socialliberale. Herefter ser vi på konser-

vatismen og sidst på socialismen. Kapitlet afsluttes med nogle refleksioner over, hvilke menneskesyn som synes at ligge bag ideologierne syn på lighed og ulighed.

8.1 Liberalismen

Liberalismens fader er den britiske filosof John Locke (1632-1704). Han repræsenterede på sin tid et opgør med enevælden og det standssamfund, som herskede i Europa i 1600-1700-tallet. Liberalismen ramte – med sit fokus på individets frihed og individets frihedsrettigheder – som en pil ind i hjertet på det feudale samfund, som herskede, og som var stærkt hierarkisk og inddelte befolkningen i grupper med forskellig juridisk status. John Locke mente grundlæggende, at statens rolle skulle være beskydden. Den måtte ikke krænke den private ejendomsret og skulle ikke bedrive socialpolitik. Borgernes frihed og velfærd var det centrale og ville være bedst sikret ved at begrænse statens magt mest muligt. Mange senere liberale tænkere er inspireret af John Lockes tanker.

En af dem er den amerikanske filosof og neoliberalist Robert Nozick, som har forsøgt at sætte liberalismens tanker omkring ulighed i system. I sit værk „*Anarki, stat og utopia*“ fra 1974 begrundet han liberalismens syn på retfærdighed i sin såkaldte **berettigelsesteori**. Robert Nozick mener grundlæggende, at det eneste retfærdige er, at alle har ret til at beholde det, de har tjent på lovlig vis, og hverken staten eller nogen anden har ret til at tage det fra dem igen. Vi kan ikke komme til de rige og sige, at det er uretfærdigt, at de er rigere og at de har mere indflydelse i samfundet end de fattige. De har opnået deres indflydelse og tjent deres penge på lovlig vis og skal derfor selv kunne disponere over deres økonomiske midler. Til at illustrere tanke-

Robert Nozick (1938-2002):
Amerikansk filosof og neoliberalist.

gangen bruger Nozick et eksempel fra sportsverdenen: En stærkt efterspurgt basketballstjerne indgår en frivillig aftale med sin manager om, at han skal have 25 cents mere i indtægt pr. tilskuer for hver kamp, han deltager i. Publikum betaler gladelig et lille ekstragebyr, omsætningen stiger, og både spiller og manager tjener lidt ekstra på arrangementet. Spilleren er dygtig, publikum vil gerne se ham spille, og de er derfor villige til at betale mange penge for det. Alle er tilfredse. Den ekstra fortjeneste, som basketballspilleren har erhvervet sig, har han erhvervet sig fuldt fortjent. Forholdet mellem basketballspilleren, manageren og publikum foregår på frivillig basis, som gør alle tilfredse. Det, som regulerer forholdet, er de frie markeds kræfter med udbud og efterspørgsel, og ingen skal komme udefra og gøre retfærdigt krav på en del af spillerens indtjening. Denne logik indebærer ifølge Nozick, at ethvert politisk system skal indskrænkes til kun at udgøre det højest nødvendige for at sikre den personlige frihed. At beskatte folk og omfordele deres goder er at sidestille med tyveri. Derfor bliver Nozick også for-

Tekstboks 8.1 Joachim B. Olsens (Liberal Alliance) syn på frihed og lighed

– Joachim B. Olsen. Frihed er vores dyrebareste guld. Berlingske, 30. december 2011

„Prisen for økonomisk lighed er, at vi gør køb på vores frihed. Fordi økonomisk lighed kun kan opnås gennem omfordeling af velstand gennem urimeligt høje skatter, som

inddrives gennem tvang – frihedens modpol. Jo højere økonomisk lighed politikerne efterstræber, desto mindre frihed – vores dyrebareste guld.“

taler for en *minimalstat*, som skal sikre lov og orden og den personlige frihed. Hvis mennesker *frivilligt* ønsker at hjælpe hinanden, er det i orden. Men det skal ske gennem oprettelse af frivillige sammenslutninger, hvor alle parter er enige om at afgive en del af rigdommen for at hjælpe andre. Det vil være grundlæggende uretfærdigt og i strid med den menneskelige natur at tvinge folk fx via skat til at hjælpe andre. Denne type omfordelingssystemer vil aldrig komme til at fungere og er dømt til undergang¹.

1. Keld B. Jessen (red.): *Filosofi – Fra antikken til vor tid*. Systime, 2001, side 310-312.

Friedrich August von Hayek (1899-1992).

Den østrigske økonom og neoliberalist Friedrich Hayek (1899-1992) fremfører et andet argument for, at der ikke skal omfordeles fra rig til fattig. Ifølge Hayek findes der grundlæggende ingen substantiel retfærdighed. Derfor vil det aldrig være muligt at blive enige om, hvad social retfærdighed er, og om nogen har gjort sig fortjent til et gode. Nogle vil mene, at det er retfærdigt, at børnefamilier med høj indtægt får børnepenge, fordi de også skal have del af den velfærd, de selv har været med til at fremskaffe vha. hårdt arbejde. Andre vil mene, at det er mest retfærdigt at målrette ydelserne mod de dårligst stillede i samfundet, og køber ikke argumentet om, at det går ud over den samlede solidaritet, hvis vi målretter ydelserne mod de svageste.

Hayeks pointe er, at hvis der ikke eksisterer nogen kerne af retfærdighed, som alle kan blive enige om, så skal vi lade være med at omfordele. For hvor skal vi sætte grænsen for omfordeling? Konsekvensen af en omfordeling vil blot være, at alle grupper i samfundet vil forsøge at trække så meget i deres retning som muligt. Efterlønerne vil mene, at deres område skal tilføres midler, og børnefamilierne vil mene, at det er deres område, som får for få penge osv. Dette vil ende i alles kamp mod alle og appellere til stammeimpulserne i mennesket, og dette får Hayek til at mene, at den

Liberalisterne mener, at statens opgave primært skal være at sikre rammerne om den private udfoldelse.

gode stat er, ligesom hos Robert Nozick, en minimal stat, som ikke omfordeler fra rig til fattig. *Frihed og lighed står i liberalismen i modsætning til hinanden*, fordi ambitioner om at øge ligheden kan true den personlige frihed.

Opfattelsen af lighed og ulighed hos både Nozick og Hayek fører til, at de vægter begrebet om negativ frihed, hvilket kan defineres som „frihed fra indblanding“. Vi skal som individer være afskærmet fra alle former for indblanding fra staten eller fra andre i samfundet. Frihed er „negativ“ i den forstand, at den er „frihed fra“ andres indtræden i den privates sfære. Den britiske filosof og historiker Isaiah Berlin skriver, at negativ frihed er „det område inden for hvilket et menneske kan handle uhindret af andre“². Det karakteristiske ved Nozick

2. Isaiah Berlin. *Two Concepts of Liberty*. Oxford University Press, 1969, side 122.

og Hayeks syn på mennesket er, at når de vurderer, hvad der er retfærdigt, og hvilke rettigheder vi skal tildeles som borgere, ser de på den faktisk eksisterende borger. Det betyder konkret, at når atleten går frem til startlinjen på atletikbanen til livets løb, så kigger Nozick og Hayek ikke på de ting, som ligger bagved startlinjen som eksempelvis løberens dårlige opvækstforhold i en socialt udsat familie. Vi er som mennesker allerede i besiddelse af ressourcer som talent, uddannelse og ejendom og har derfor retten til at udnytte disse privilegier. Som konsekvens af dette bliver det mest retfærdige, at mennesket tildeles retten til frit at kunne agere på et marked, og statens funktion bliver at sørge for at skabe sikre rammer omkring individernes udfoldelse, så de kan udnytte deres ressourcer bedst muligt. Reglerne for løbet er de samme for alle, og det står folk frit for at udnytte deres talenter. Når løberne kommer over mål-

stregen, vil dette naturligvis resultere i forskellige resultater som følge af, at løberne i forskellig grad udnytter deres flid, dygtighed, risikovillighed og held på løbebanen. Det er en sund konkurrence, som fører til en naturlig ulighed. Men reglerne er de samme, og processen er den samme, derfor taler nogle liberale også om **proceslighed** (svarer til det, vi kaldte formel lighed i kapitel 1). Processen er den samme, men resultatet er forskelligt³. Dette står i kontrast til **resultatlighed** (se også kapitel 1), som fokuserer på resultatet af løbet, og som er mere udbredt på venstrefløjen i fx Danmark. Herhjemme er det mest liberalistiske parti Liberal Alliance, men også partiet Venstre udspringer af den liberale ideologi.

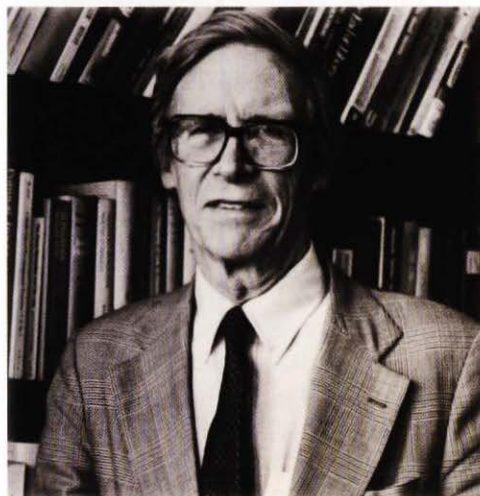
8.2 Socialliberalismen

Socialliberalismen er en forgrening af liberalismen, som begyndte at vinde frem i anden halvdel af 1800-tallet i Europa. Dette skyldtes bl.a., at konsekvenserne af et frit marked, overladt til sig selv, blev stadig mere tydelige i slutningen af 1800-tallet. Den industrielle udvikling og **urbaniseringen** (folk flyttede fra landet til byerne for at arbejde på fabrikkerne) førte til, at fattige blev stuvet sammen under usle forhold i de store industribyer. I disse overfyldte slumkvarterer hærgede sygdom og kriminalitet. Fattigdomsproblemerne var ikke nødvendigvis større end i begyndelsen af århundredet, men de blev klart mere synlige i anden halvdel af 1800-tallet i takt med den stigende velstand. Truslen om socialisme og voldelig opstand på det europæiske kontinent gør opgaven med at justere de frie markeds kræfter endnu mere

³. Se fx Martin Ågerup i artiklen „Lighed er ikke pr. definition mere retfærdig“, Information, 28. december 2007.

presserende for de socialliberale. Statens rolle skal øges for at afbøde de negative konsekvenser ved den fritløbende kapitalisme, og staten skal intervenere i markedsøkonomien og omfordele nogle af samfundets goder.

En af de teoretikere, som har argumenteret mere teoretisk for denne socialliberale tankegang, er John Rawls, som var professor på Harvard Universitet i USA. Han stiller det grundlæggende spørgsmål, hvordan vi ville indrette et retfærdigt samfund, hvis vi kunne indrette det helt fra bunden. Rawls åbner teltdugen ind til det, som han kalder den „**originale position**“. I den originale position befinder vi os under „**uvidenhedens slør**“, dvs. vi er uvidende om den position, som vi selv vil komme til at få, når vi løfter sløret og går ud i samfundet igen. Situationen er et tankeeksperiment, men i denne situation afklædes vi alle vores interesser og karakteristika. Vi ved ikke, om vi bliver bilejere, SU-modtagere eller del af børnefamilier, når vi kommer ud i samfundet igen. Vi ved heller ikke, hvilken religion, køn eller social klasse vi vil have.

John Rawls (1921-2002):
Amerikansk politisk filosof og professor

Det eneste, vi har, er en viden om, hvordan samfundet fungerer i al almindelighed, da det er dette samfund, som vi skal indrette. Rawls tanke er, at vi inde under sløret kan diskutere os frem til den mest retfærdige indretning af samfundet og lave en slags kontrakt for samfundet. Derfor kaldes John Rawls også for **kontraktteoretiker**. Situationen under sløret er ifølge Rawls både en retfærdig valgsituation og i tråd med menneskets moralske intuition. Resultatet af denne proces bliver ifølge Rawls to grundlæggende principper:

- **Frihedsprincippet**: Alle personer har lige ret til det mest omfattende system af grundlæggende friheder, som er forenelige med et tilsvarende system af friheder for alle andre.
- Det andet princip, som egentlig består af to principper, fastslår, at sociale og økonomiske uligheder i samfundet skal arrangeres, så de er a) til størst mulig nytte for de „dårligst stillede“ (det såkaldte **forskelsprincip**) og b) skal være knyttet til positioner åbne for alle under betingelsen af fair lighed af mulighed for alle (det såkaldte **åbenhedsprincip**).

Oversætter vi disse principper til mere letforståelig dansk, omhandler det første princip *frihed* og viser, at socialliberalismen er en liberalistisk forgrening. Vi kan ud af frihedsprincippet se, at vi har at gøre med en familiestrid inden for liberalismen, hvor frihed er grundlaget for den menneskelige handling. Konkret betyder princippet, at alle har ret til basale frihedsrettigheder, fx ytringsfrihed eller forsamlingsfrihed. Dette kan vi ikke gå på kompromis med. Men herudover indfører Rawls forskelsprincippet og åbenhedsprincippet, som omhandler spørgsmålet om *lighed*. Forskelsprincippet betyder, at økonomiske og sociale ulighe-

der skal fordeles sådan, at de er til fordel for de dårligst stillede. Dette betyder konkret, at vi ikke behøver at have et helt lige samfund. Afvigelse fra ligheden kan godt være mulig, hvis bare disse afvigelser stiller de dårligst stillede bedre. Fx kan en vis ulighed styrke incitamentet blandt de bedst stillede til at øge produktionen, hvorved flere midler kan omfordeles til de dårligst stillede, som herved stilles bedre end i udgangspunktet. Endelig viser åbenhedsprincippet, at det uanset social og økonomisk position skal være muligt at nå de samme positioner i samfundet. Med andre ord må sociale og økonomiske lænker – som vi fx har med os fra vores opvækst – ikke forhindre os i at udnytte vores talenter⁴. Den centrale pointe hos Rawls er således, at *vi ikke selv er skyld i, at vi fødes ind i en resourcesvag familie*. Vi vælger ikke selv vores forældre og vores opvækst. Vores position i det naturlige og sociale lotteri – vores genetiske og sociale baggrund – er tilfældig. Derfor kan de uligheder, der udspringer af genetiske eller uforskyldte sociale omstændigheder, ikke være retfærdige, idet de hviler på de rene tilfældigheder. Dette bryder afgørende med den klassiske liberale tankegang om *formel lighed*, som netop ikke tager hensyn til, hvad der ligger før startlinjen, dvs. den tilfældige karakter af sociale og genetiske omstændigheder⁵.

Overfører vi Rawls tankegang til løbebanen, kan vi sige, at det er uretfærdigt at stille alle op ved samme startlinje til livets løb, når nogle ankommer til løbet med atletisk fysik, mens andre kommer med

4. John Rawls: *A Theory of Justice, Revised Edition*, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 1999, side 57-65.

5. Will Kymlicka: *Contemporary Political Philosophy. An Introduction*. Oxford University Press, side 57-60.

en klumpfod. Et fair løb forudsætter, at hvis målstregen er fælles, så må startpositionerne kompenseres for de handicap, som vi genetisk og socialt bærer med os til løbet. Vi bliver derfor nødt til at rykke startklodserne frem for de mindst ressourcerstærke, for kun herved kan løbet blive retfærdigt. Denne tankegang fører til ideen om den **positive frihed**. Hvis friheden skal være mulig for alle, bør individet ikke blot nyde den klassiske liberalismes *negative frihedsrettigheder*, men reelt også have mulighed for at vælge og bestemme selv, og det kræver, at vi er i besiddelse af visse ressourcer. Filosofen T.H. Green definerer den positive frihed som „*en positiv magt til eller mulighed for at gøre eller nyde noget, som er værd at gøre eller nyde*“⁶. Pointen er altså, at en reel frihed indebærer, at vi har magten over vores eget liv. At vi selv kan vælge vores livsrute og nyde de goder, som vi finder attraktive. Allerede i 1861 erklærede filosofen Cliff Leslie, at „*En mand er ikke fri til at gå fra Shropshire til London ... hvis rejsen er for lang eller for dyr til ham; ej heller er han fri til at udvikle et magtfuldt intellekt, hvis han er afskåret fra at kunne uddanne*

6. T.H. Green: *Liberal Legislation and Freedom of Contract*, I David Miller (red.): *Liberty*. Oxford University Press, side 21-32.

sig“⁷. Frihed og lighed er således ikke hindrings modsætninger, som vi så det i den klassiske liberalisme, men hos socialliberalisterne er *en hvis lighed forudsætningen for frihed*.

Herhjemme udspringer partiet Radikale Venstre af en socialliberal tradition, men ifølge professor i sociologi på Københavns Universitet Lars Bo Kaspersen fører alle store partier i Danmark, herunder Venstre og Socialdemokratiet, reelt en socialliberal politik. Den socialliberalistiske ideologi har vundet over alle andre og er blevet den „sande ideologi“ i løbet af de sidste 30-40 år. Kun mindre partier som Enhedslisten og Liberal Alliance har reelt andre ideologiske holdninger⁸.

8.3 Konservatismen

Kigger vi på konservatismens syn på ulighed, sker der noget med løbebanen. Stregerne omkring banen trækkes kraftigere op, hvilket indikerer, at fællesskabet ifølge konservatismen skal styrkes. Men samtidig opstår en diskussion om, hvorvidt vi overhovedet skal begynde at løbe, eller

7. D. Nicholls: *Positive Liberty 1880-1914*, *American Political Science Review*, Nr. 56, 1962, side 122.

8. Derfor er vi alle blevet socialliberale. Berlingske, 2. december 2005.

Tekstboks 8.2 Socialdemokraten Mette Frederiksens syn på ulighed og retfærdighed

– Beskæftigelsesminister *Mette Frederiksen* (S) i *Information*, 30. august 2013

„Alt, hvad der objektivt begrænser et menneskes potentiale og udfoldelsesmuligheder, er i sin enkelthed drøn uretfærdig ... En dag skal vores velfærdsamfund være så stærkt,

at ligegyldigt hvilken bagage du bærer med dig, ligger mulighederne foran dig og kompenserer for det, du ikke har fået med hjemmefra.“

Edmund Burke (1729 -1797):
Engelsk-irsk konservativ politiker, forfatter,
taler og politisk filosof

om vi blot skal trippe rundt i hver vores startbåse. Lad os kigge nærmere på disse to dele. Tager vi fællesskabsdelen først, er konservatismens kerneopfattelse, at „vi skal forandre for at bevare“. *Conservare* betyder på latin „at bevare“. Dette betyder konkret, at vi ikke skal tilstræbe pludselige og drastiske ændringer i vores samfundsindretning, men gradvist lave de nødvendige forandringer for at bevare vores grundlæggende værdier. Den klassiske konservatisme var knyttet til middelalderens feudale samfund. Dette var et meget stillestående (statisk) samfund, hvor folk gjorde, som de altid havde gjort, og hvor traditioner og nedarvede værdier indtog en central plads. Konservatismens fader Edmund Burke (1729-97) var derfor stærkt kritisk over for liberalismens udbredelse i 1700-tallet og denne ideologis meget optimistiske tro på menneskets fornuft og frie valg. Den liberale tankegang var alt for kold og for abstrakt og nedtonede det faktum, at vi alle lever inden for og formes af konkrete sociale fællesskaber. Mange konser-

vative tænkere har derfor sat spørgsmålstegn ved hele liberalismens ide om, at vi kan tænke os frem til en retfærdig samfundsorden, som vi så det under uvidenhedens slør. Vi kan ikke bare isolere os et eller andet sted og tænke os frem til retfærdighed. Nej, den retfærdige samfundsorden må ligge som en naturlig forlængelse af det samfund, vi har opbygget gennem generationer, og den visdom og de erfaringer, vi har erhvervet os. For folk, som er bærere af et velfungerende fællesskab, er spørgsmålet om fordeling af goder aldrig et uløseligt spørgsmål. For ingen i et konservativt samfund vil insistere på at skulle have en lige stor andel af goderne. *Det retfærdige samfund er, at alle får deres behov dækket, og at alle behandles efter fortjeneste.*

En af de konservative tænkere, som har sat spørgsmålstegn ved liberalismens spekulative tankesystemer, er den irsk-amerikanske filosof Alasdair MacIntyre. Ifølge MacIntyre argumenterer både Nozick og Rawls, som om mennesker var skibbrudne og strandet på en øde ø sammen med andre mennesker, som de ikke kendte, men som heller ikke kendte hinanden, og som alle derfor måtte se at få det bedste ud af det med hinanden. Men dette udgangspunkt er ifølge Alasdair MacIntyre helt urealistisk. Når vi fødes, indgår vi fra første dag i konkrete sociale fællesskaber. Fællesskaberne kan være familien, skolen, kirken, arbejdspladsen, foreningen eller staten. I disse konkrete fællesskaber vokser der fælles forståelser frem, og disse fælles forståelser lagres over tid. Ofte vil de sociale forståelser og erfaringer tage tid at lære. Dette skaber et naturligt hierarki mellem den indviede lærer, fx faren i familien, og de uindviede begyndere, fx børnene. Derfor skal faderen i familien respekteres for sin erfa-

ring og indsigt. Tilsvarende kan siges om staten, som også er udviklet historisk og bindes sammen af vaner, traditioner, interesser og loyalitet. Derfor er lydigheden over for autoriteterne et vigtigt element i konservatismen⁹, og derfor taler vi om, at konservatismen har en såkaldt **organisk samfundsopfattelse**, hvor hvert menneske har sin plads og skal varetage sine opgaver, for at samfundet kan overleve. Den stærke vægt på fællesskaberne og på menneskets plads i organismen får betydning for konservatismens syn på ulighed. For når mennesket fødes ind i konkrete fællesskaber og er dybt afhængig af disse, så bliver vi også nødt til at værne om disse fællesskaber. Dette var grundlaget for **socialkonservatismens** fremkomst i slutningen af 1800-tallet, som udviklede sig som en reaktion på den fremvoksende arbejderklasse og gryende socialisme. I 1800-tallet blev der rettet en skarp kritik imod liberalismen fra konservativ side. De kummerlige vilkår for mange mennesker i 1800-tallet svækkede massernes vilkår så meget, at de ville miste enhver samhørighedsfølelse med samfundet og i stedet ville begynde at gøre oprør. Derfor skulle goderne i samfundet omfordeles for at fastholde organismens funktionsduelighed og folks loyalitet over for samfundet. Den sociale ulighed måtte ikke blive så stor, at den truede sammenhængskraften. Derfor vil de konservative i højere grad end de klassiske liberale tage sig af de svage i samfundet med det formål at bevare en harmonisk helhed. Statens rolle bliver hermed vigtigere end hos liberalisterne. Staten skal ikke blot sikre lov og orden, men også sikre de kulturelle institutioner, værdier og tænkemåder, som præger samfundet, samt sikre, at de svage

9. Alastair MacIntyre. *Three Rival Versions of Moral Enquiry Encyclopaedia, Genealogy, and Tradition*, London: Duckworth, side 83-91.

ikke bliver så svage, at de truer organismens overlevelse. Derfor vil vi også typisk placere konservatismen længere til venstre på den fordelingspolitiske akse end fx mere liberalistisk orienterede partier.

Når vi diskuterer den anden del af ovenstående argument, om menneskene overhovedet skal begynde at løbe om kap på løbebanen, skyldes det den klassiske konservatismes vægt på det **sociale hierarki inden for organismen**. Ifølge den klassiske konservatisme har vi alle en naturlig plads i organismen. Kongen, ministre og embedsmænd er at sammenligne med hjernen og skal derfor lægge planer, tage beslutninger og lede landet. Bønderne og arbejderne er hænderne, som skal udføre det manuelle arbejde. Og i denne sammenhæng er det ikke meningen, at enkeltdele i organismen skal bytte plads. Hver gruppe inden for organismen skal være stolt af sit arbejde og udvise en loyalitet over for sit hverv. Husmoderen skal være stolt af at gå derhjemme og lave mad og skal ikke efterstræbe sin mands lykke og position. Betonarbejderen skal ikke stræbe efter at blive bankdirektør. Hånden og hjernen har hver for sig vigtige opgaver, men kan ikke bytte position. Udtrykket „skomager, bliv ved din læst“ er et typisk konservativt udtryk og indikerer, at de klassiske konservative lægger vægt på ens vilje og evne til at udfylde sin plads. Dette skaber den interessante situation inden for konservatismen, at de sociale grupper i organismen på den ene side er lige med hinanden og på den anden side ulige. De er lige i den forstand, at de alle udfører essentielle opgaver for fællesskabet og er afhængige af hinanden, men på den anden side er de ulige, fordi nogle opgaver er mere fornemme end andre (her ser vi klare paralleller til funktionalismen, som vi behandlede i kapitel 6).

For at mennesker kan føle sig frie, bliver de nødt til at lade sig opsluge af denne organiske tankegang. Derfor kan vi sige, at inden for konservatismen er *lighed og ulighed en forudsætning for frihed*. Dette er baggrunden for, at konkurrence på løbebanen mellem de forskellige samfundsgrupper ifølge den klassiske konservatisme er et sygdomstegn for organismen. En konkurrence mellem individer kan splitte fællesskabet ad. Vi ser tankegangen hos konservatismens fader Edmund Burke, som var modstander af den franske revolution, fordi han var imod, at uuddannede og simple mennesker fik politisk magt. Pøblen skulle ikke bryde sig om at stræbe efter højere-liggende positioner. Tilsvarende så mange konservative i 1800-tallet demokratiet som en trussel mod den sociale orden i samfundet, fordi det gav magt til mennesker uden dannelse og erfaring.

Med tiden er startbåsene til løbebanen dog blevet slået op, og de konservative har givet individerne lov til at løbe om kap. I 1915 anerkendte de konservative parlamentarismen.

Hermed indvilligede de i, at magten skulle udgå fra folket, og selv de uindviede kunne få lov at bestemme. Konservative kræfter forsvarede dette træk med, at demokratiet nu var „*historisk fremvokset*“ og dermed i overensstemmelse med de grundlæggende konservative tanker¹⁰. Tilsvarende har de konservative accepteret markedsmechanismen og den personlige frihed som afgørende elementer i økonomien. Derfor vil vi ofte se, at konservative beskrivelser af konservatismen både vil indeholde de mere traditionelle konservative dyder som respekt for traditionerne og en bekymring for de svageste i samfundet, og de mere liberalistiske elementer, som fx personlig frihed, som konservatismen har indoptaget senere. Dette ses også i tekstboks 8.3.

8.4 Socialismen

Karl Marx (1818-1883) var, som beskrevet i kapitel 6, manden bag den oprindelige udformning af socialismen, og han kritiserede

10. Hans Erik Lystrup: *Ideologi og politik*, Systime, 2001, side 66.

Tekstboks 8.3 Den tidligere konservative leder Lars Barfoeds udlægning af konservatisme

– Grænser for politik – respekt for mennesker. *Lars Barfoed*. Berlingske, 5. august 2012 (uddrag)

„Dybest set handler konservatismen om ordentlighed og respekt for det enkelte menneske og de værdier, mennesker har bygget op gennem generationer. Vi, som lever nu, har en pligt til at udvikle samfundet, så vi bevarer de værdier og kan give dem videre til de kommende generationer. Det er en kontrakt mellem generationerne, der handler om respekt for mennesker og de værdier, de har udviklet.

På den måde er konservatismen en varm og menneskelig holdning, der handler om

personlig frihed og om ikke at tage ansvaret væk fra borgerne. Når politikere blander sig i borgernes liv og vil tage ansvar for dem, er det udtryk for en formynderisk indstilling, der vidner om mangel på respekt for den enkeltes evne til selv at tage ansvar. Men samtidig skal vi naturligvis tage ansvar for dem, som ikke kan klare sig selv og har brug for hjælp. Det sociale ansvar er derfor også en væsentlig del af konservatismen.“

skarpt liberalismen og det kapitalistiske industrisamfunds undertrykkelse af arbejderne. Ifølge marxismen er kapitalismen grundlæggende uretfærdig. Arbejderklassen er undertrykt og udbyttes af kapitalisterne, og først når det kapitalistiske system er fjernet, vil samfundet blive mere retfærdigt. Det uretfærdige består i, at arbejderne udbyttes af kapitalisterne. Arbejderne sælger deres arbejdskraft til arbejdsgiverne, som udbetaler en løn til arbejderne. Men arbejderne får ikke det i løn af arbejdsgiveren, som han reelt er værd. Hvis han er 100 kr. værd i timen for virksomheden, får han måske kun 40 kr. udbetalt, mens *merværdien* går til profit til arbejdsgiveren. Det var disse modsatrettede klasseinteresser, som ifølge Marx ville føre til en klassekamp mellem arbejdere og arbejdsgivere og i sidste ende til selve det kapitalistiske systems sammenbrud. Hvis vi overfører denne tankegang til vores løbebane-

metafor, er udformningen af løbebanen grundlæggende uretfærdig. Kapitalisterne har efter Marx' opfattelse konstrueret et system, som favoriserer bestemte grupper i samfundet (favoriserer bestemte løbere) og undertrykker andre. Vi kan ikke opnå et retfærdigt samfund, før løbebanen fundamentalt brydes ned og laves om.

Spørgsmålet er, hvordan det nye system så skulle se ud? Hvis de sociale fællesskaber, som har formet os, samtidig undertrykker os, hvordan kan vi så etablere et nyt og mere lige fællesskab uden undertrykkelse. Af Det Kommunistiske Manifest fra 1848 fremgår det, at arbejderklassen skal erobre statsmagten fra kapitalisterne, (bourgeoisiet). Når revolutionen er tilendebragt, overgår al ejendom til statens eje, og produktionen kommer på fælles hænder. Marx kalder dette for den socialistiske stat eller for „proletariatets diktatur“ (se også kapitel 6, figur 6.3), men dette er kun en

En nedbrudt løbebane. Et billedligt udtryk for Marx' argument om, at den eneste måde at skabe et mere lige og retfærdigt samfund var ved at nedbryde det kapitalistiske system (nedbryde løbebanen).

Tekstboks 8.4 Enhedslistens principprogram fra 2003

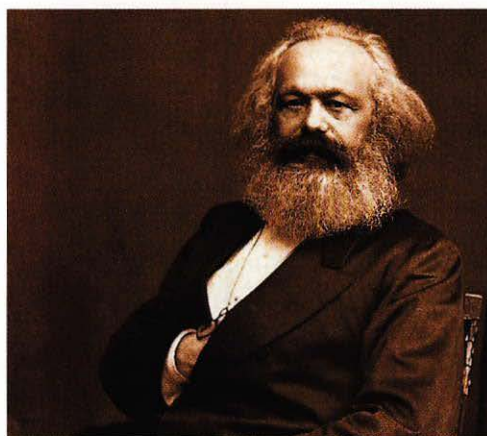
– Fra Enhedslistens partiprogram, vedtaget i 2003

„Kapitalistklassens ejendomsret til produktionsmidlerne skal ophæves, fordi den skaber en fundamental ulighed, udbytning og undertrykkelse af de ikke-besiddende. Markedskræfternes frie spil skal standses, fordi de fører til en blind vækst alene drevet af jagten på størst mulig profit. Det skal være

slut med profitjagten, fordi den katastrofalt tilsidesætter de menneskelige behov, nedslider og invaliderer arbejdskraften og truer selve naturgrundlaget for menneskeheden. Den socialistiske revolution erstatter kapitalismen med en demokratisk planlagt og kontrolleret behovsstyret økonomi.“

overgangsfase. Endemålet er et kommunistisk samfund, hvor klasserne er afskaffet, staten visnet bort og produktionen er nationaliseret. Her vil det retfærdige samfund endelig træde frem og „*enhver vil yde efter evne og nyde efter behov*“.

I et ulighedsperspektiv bryder den klassiske socialisme grundlæggende med tanker inden for både liberalismen og konservatismen. Den klassiske socialisme anerkender ikke liberalismens præmis om, at samfundet består af atomiserede og fritsvævende individer, der frit kan udfolde deres talenter. Den er heller ikke enig med de socialliberale og de socialkonservative i, at eventuelle uretfærdigheder blot løses ved at omfordele goderne i lidt større omfang. Ifølge den klassiske socialisme/marxisme ligger problemet i selve **strukturen af systemet**, og det er denne struktur, som er konflikt- og ulighedsskabende. Den klassiske socialisme vil komme de konservative en anelse i møde, i kraft af at de også mener, at fællesskaberne er vigtige (*socialis* betyder netop „det som vedrører samfundet“). Men her hører enigheden op. Socialisterne vil tage afstand fra den konservative tankegang om, at samfundet er en organisme, og at vi alle sammen har vores naturlige plads i organismen. I ethvert fæl-

Karl Marx (1818-1883):
Tysk samfundstænk og politisk agitator.

lesskab lurer nemlig en mulig undertrykkelse. I tekstboks 8.5 udtrykker Marx en glæde ved fællesskaberne, men er samtidig skeptisk over for den undertrykkelse, som ligger både i det konservative (feudale) fællesskab og i det liberalistiske fællesskab. Inden for den klassiske socialisme er *lighed og fravær af undertrykkelse en forudsætning for frihed*.

8.4.1 Socialdemokratisme

Eduard Bernstein (1850-1932) var en af de socialister, der var uenig i den radikale udlægning af socialismen om at vælte det kapitalistiske system, som Marx slog til

Tekstboks 8.5 Marx og Engels syn på undertrykkelsen i fællesskaberne

– Karl Marx og Friedrich Engels: Manifestet, København, Rhodos, 1970, side 16.

„Bourgeoisiet har, hvor det er kommet til magten, ødelagt alle feudale, patriarkalske, idylliske forhold. Det har ubarmhjertigt sønderrevet de brogede bånd, der i feudaltiden knyttede mennesket til dets naturlige forsatte, og har ikke ladet andet bånd tilbage i menneskets forhold til hinanden end den nøgne interesse, den følelseløse „kontante

betaling“... Det har opløst den personlige værdighed i bytteværdi, og i stedet for de utallige tilsikrede og velerhvervede friheder har det sat den samvittighedsløse handelsfrihed som det eneste. Det har kort sagt, i stedet for den udbytning, der tilsløres af religiøse og politiske illusioner, sat den åbne skamløse, direkte, beregnende udbytning.“

lyd for. Bernstein mente, at socialismen skulle acceptere det demokratiske system og kæmpe for forandringen **inden for systemet**. Bernstein var af den opfattelse, at Karl Marx havde taget fejl på afgørende punkter. Fx havde arbejderne ikke fået det dårligere og dårligere, som Marx forudsagde, og klassekonflikten var heller ikke blevet skærpet. Tværtimod havde de fået ordnede forhold på arbejdsmarkedet og sociallovgivning, og derfor var tiden nu til

Eduard Bernstein (1850 -1932):
Tysk socialistisk teoretiker.

at se staten mere som en ven end som en fjende. Arbejdernes forbedrede vilkår skyldtes bl.a., at arbejderne havde fået indflydelse på staten igennem fagforeningerne og den parlamentariske proces. Dette førte til, at de socialistiske tanker om nationalisering og kollektivt ejerskab nu blev modereret til, at vi kun skulle nationalisere dele af produktionssektoren, mens andre fungerede fint på private hænder.

Anerkendelsen af markedets effektivitet og den private ejendomsret var ved at vinde indpas. Grundlæggende blev tankegangen, at *det retfærdige samfund skulle skabes gennem lighedsskabende reformer*, og at det kapitalistiske system på denne måde gradvist skulle nærme sig det socialistiske samfund¹¹. Socialdemokratiet og socialdemokratismen udspringer af denne reformistiske ideologi. Hvis vi overfører denne tankegang til vores løbebane, kan vi sige, at socialdemokraterne grundlæggende anerkender løbebanens udformning, men at startklodserne for de mindst ressourcerstærke skal flyttes frem. De negative frihedsrettigheder, dvs. frihed fra indblanding i den private sfære, er ikke nok til at skabe

11. Hans Erik Lystrup: *Ideologi og politik*, System, 2001, side 93-94.

frihed og retfærdighed, men skal suppleres med positive frihedsrettigheder. Kun på denne måde kan vi få magt over vores eget liv. Herved læner socialdemokratismen sig tæt op ad socialliberalismen, som også argumenterer for, at en vis *lighed er en forudsætning for frihed*, om end socialdemokraterne nok vil være mere tilbøjelige til at omfordele. I praksis har dette ført til, at socialdemokraterne ofte fremhæver velfærdssamfundet som en aktør, der skal skabe tryghed og omfordele fra rig til fattig. Fx er det ikke nok, at alle *formelt* har ret til en uddannelse, det skal også være en *reel* mulighed for, at alle benytter sig af det. Derfor skal uligheder i levekår og livsbetingelser udjævnes. Solidaritet og tryghed skal vægte højere end individualisme, konkurrence og egennyttmaksimering, som er centrale elementer inden for liberalismen. Balancen mellem stat og marked skal forskydes i retning af staten, så de socialdemokratiske idealer lettere kan opnås.

8.5 Menneskesyn og ideologi

Det spørgsmål, som naturligt rejser sig i forlængelse af ideologiernes syn på ulighed, er, hvilket menneskesyn eller aktørmodel som ligger til grund for ideologierne. I den forbindelse kan vi pege på fire forskellige aktører: Economic man, Virtuous man, Obedient man og Political woman. Se også figur 8.1.

Inden for liberalismen opererer vi med mennesket „Economic man“ eller „det økonomiske menneske“. Dette menneske er grundlæggende egoistisk og handler rationelt. Vi er vores egen lykkes smed og vil grundlæggende handle i egen interesse. Denne rationelle og egoistiske tilgang vil

FIGUR 8.1 AKTØRER, SOM KAN IDENTIFICERES I IDEOLOGIERNES

Kilde: The General Theory of Solidarity, Jørgen J. Poulsen, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet, 2005.

betyde, at vi kun er interesseret i, hvordan en given handling påvirker os selv. Skulle vi alligevel finde på at give noget til andre, er det for at maksimere vores egen lykke. Det økonomiske menneske vil mene, at ulighed er en gevinst for samfundet, da det skaber dynamik og driver samfundet frem. „Economic man“ havde sit indtog i 1950'erne og startede i økonomien, men har senere vundet indpas i politik.

Inden for konservatismen kan vi tale om „the Obedient man“ dvs. „det lydige menneske“. Mennesket er svagt og ufornuftigt og må underkaste sig en autoritet for at kunne fungere i fællesskabet. Det svage og uselvstændige individ har på den ene side evnen til at indgå i de naturlige fællesskaber og samarbejde inden for organismen, men har samtidig en snert af det onde i sig, da han kan finde på at gøre oprør, hvis vilkårene for ham bliver for trange. Derfor skal samfundet sikre sig – enten vha. af lov og orden eller vha. sociale foranstaltninger – at alle dele af organismen kan fungere.

Inden for marxismen opererer vi med det, vi kalder „Virtuous man“ dvs. „det dydige menneske“. Dette menneske vil

altid handle altruistisk, dvs. handle til fordel for andre. Vi vil altid hjælpe og være gavmilde, uanset om modparten bidrager. Hvis vi i nogle tilfælde alligevel er slemme, skyldes det, at systemet korrumpere og forgifter vores sande natur. Dette var ifølge Marx det, som skete under det kapitalistiske system. Det sande altruistiske menneske vil træde frem i det kommunistiske samfund, og derfor er der ikke brug for en stat til at regulere. Hvis alle mennesker altid handler til andres fordel, er der ikke brug for regler. I denne tankegang ligger også ideen om det **plastiske menneske**, dvs. et menneske, som ligesom en klump modellervoks uproblematisk formes og skabes af det sociale miljø. Den amerikanske antropolog Margaret Mead talte om „social engineering“ dvs. muligheden for at forme samfundet, så alle kunne udleve deres potentialer.

I sin doktordisputats fra 2005 slår lektor i statskundskab fra Aarhus Universitet Jørgen Poulsen til lyd for et nyt menneskesyn, nemlig **„Political woman“**, „den politiske kvinde“. Dette menneskesyn indoptager både sider fra „Economic man“ og „Virtuous man“. Den politiske kvinde vil gerne samarbejde og bekymrer sig for andre ligesom „Virtuous man“, men har samtidig blik for omkostningerne ved samarbejdet som „Economic man“. Den politiske kvinde er på

konstant jagt efter nye samarbejdsrelationer, men hader at blive snydt. Ifølge lektor Jørgen Poulsen er det dette menneske, som har størst mulighed for at overleve evolutionens udskillelsesløb. Dette skyldes, at den politiske kvinde kan høste frugterne af et potentielt samarbejde, men samtidig afbryde samarbejdet, når det ikke længere er frugtbart. Overfører vi dette menneskesyn til vores ulighedsproblematik, vil det betyde, at vi som mennesker gerne vil samarbejde, men vi vil meget nøje vurdere, hvem der har brug for hjælp. Hvis vi modtager flygtninge eller oplever, at en anden borger er i nød, fordi den pågældende har været uheldig eller er svag, er der stor forståelse for, at den pågældende får hjælp. Hvis vi derimod skønner, at den pågældende ikke selv gider bidrage eller prøver at snyde os, er der ingen forståelse. Enkeltsagerne med Fattig-Carina, Dovne-Robert, Luksus-Tanja og Græde-Mille, som vi præsenterede i kapitel 2, er her eksempler på *Political woman*. Danskerne vil på den ene side gerne bidrage til, at de svageste grupper i samfundet kan opretholde rimelige levekår, men de vil ikke føle sig snydt. Mediernes brug af de fire personer som stereotyper for kontanthjælpsmodtageren i Danmark betød, specielt i forbindelse med Fattig-Carina- og Dovne-Robert-sagerne, at folks holdninger kortvarigt blev mere negative over for kontanthjælpsmodtagere. Se Tabel 8.1.

TABEL 8.1 ROBERT OG CARINA GJORDE OS KORTVARIGT MERE KRITISKE OVER FOR KONTANTHJÆLPEN. DANSKERNES HOLDNING TIL KONTANTHJÆLP I PROCENT.

	For mange penge	Passende	For få penge	Ved ikke
2011 (september/oktober)	24	44	20	12
2012 (januar)	28	38	13	21
2012 (november)	28	37	20	15

Kilde: Ugebrevet A4, 18. december 2012.

Opgaver til kapitel 8

1. Diskutér, hvordan mennesket grundlæggende er indrettet, hvad angår ulighed. Er vi egoistister („Economic man“), altruister („Virtuous man“) eller moderate altruister („Political woman“)?
2. Prøv at sammenligne ideologiernes syn på frihed, lighed og ulighed. Hvilke ligheder og forskelle er der?
3. Hvordan ser det retfærdige samfund ud ifølge de tre ideologier?
4. Hvad kan udledes af nedenstående tabeller om vælgernes holdning til ulighed og omfordeling. Besvarelsen skal understøttes af relevante beregninger.

PARTIVALG OG HOLDNING TIL ULIGHED. 2012. ABSOLUTTE TAL.

	Forskellen mellem rig og fattig i dagens Danmark er for stor	Forskellen mellem rig og fattig i dagens Danmark er tilpas	Forskellen mellem rig og fattig i Danmark er for lille	Ved ikke	Total
Socialdemokraterne	153	45	1	17	216
Radikale Venstre	31	37	3	13	84
Socialistisk Folkeparti	64	10	0	6	80
Alle vælgere	450	341	81	129	1001

Kilde: Ugebrevet A4, 27. januar 2012. 1.125 respondenter er blevet bedt om at tage stilling til spørgsmålet: *Hvordan er forskellen mellem rig og fattig i Danmark?*

DANSKERNES HOLDNING TIL ØKONOMISK OMFORDELING OG ULIGHED (2011)

	Øget indtægter fra høje skatter	Velfærd eller skattelettelser	Ulighed gavner samfundet
Alle	-12,6	-35,8	-16,0
Kvinder	-19,9	-51,5	-26,5
Mænd	-5,4	-20,5	-6,1
Krigsgenerationen	-29,0	-27,7	-7,7
68'er-generationen	-31,1	-44,4	-29,6
80'er-generationen	-2,2	-31,8	-8,2
90'ernes unge	4,5	-37,0	-15,7

Note: Opinionsbalancerne er beregnet som procentandel af højreorienterede svar minus procentandel af venstreorienterede svar. Negative tal angiver dermed en overvægt af venstreorienterede holdninger.

Kilde: Bogen *Krisevalg*, side 95. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2011.